

Az észtek három tulajdonsága

Észtország területén valójában két teljesen különböző ország helyezkedik el – a nyári Észtország és a téli. Az is lehet, hogy minden észtkben, sőt minden észak-európaiban két különböző ember lakik – egy nyári és egy téli.

Októberben az országot nyirkosság, csontig hatoló sötétség keríti hatalmába, ami csak márciusban kezd enyhülni. Novemberben és decemberben az emberekben kialszik minden világosság iránt táplált remény. Olyankor csak délben világosodik, amit szinte rögtön követ az este, körülbelül délután háromkor.

Nyáron mindez megfordul. Márciustól teret hódít a világosság, végül júniusban eljutunk oda, hogy gyakorlatilag nincs éjszaka. A naplemente egyszerűen napfelkeltébe megy át.

Ez a világosságból sötétségbe való lejtmenet és a sötétségből világosságba való fölemelkedés ebben az országban örök. Valószínűleg hatással volt az észtk nyelvre és gondolkodásra is, ezeken keresztül pedig meghatározóbban hatott a történelemre, mint bármi más.

A többi észtki országtól, valamint a Baltikumtól Észtországot az különbözteti meg, hogy földrajzi elhelyezkedése folytán április végétől augusztus második feléig egész Észtország területe az úgy nevezett asztronómiai homály övezetébe kerül, mely nem szélesebb, mint százegynéhány kilométer, és amely világunkban igen ritka jelenség. A mindennapi életben mindez azt jelenti, hogy naplemente után már nincs világos, de nem is áll be a sötét. Az asztronómiai homály övezetén kívül ez a látvány ismeretlen. Következésképp az észtek lelki világában lennie kell valaminek, ami hiányzik azokból a népekből, amelyek ezt a fajta homályt nem ismerik. Lehetséges, hogy a nemzetek alaptulajdonságai is csupán a világosság és az árnyékok viszonyának következményei.

Érdekes, hogy az észteket inkább a nyelv és a földrajzi elhelyezkedés köti össze, semmint a vér. Történelemlányveink tanúsága szerint az észtek ereiben

VIIVI LUIK (1946, Tännassilma) észtk költő, író, publicista. Nemzedékének egyik legjelentősebb és nemzetközileg legismertebb alakja. Egy tucat verseskötetet és két regényt publikált, melyek közül *A történelem szépsége* című magyarul is olvasható. Új, hazájában öt kiadást megért és több nyelvre lefordított esszéregénye, az *Árnyékszínház*, mely egy nagy ívű történelmi és művelődéstörténeti freskó, idén ősszel jelenik meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában.

csaknem minden európai nép vére megtalálható, miután Észtország a háborúk, az éhínségek és a pestisjárványok következtében népessége nagyobbik hányadát többször is elvesztette, és az így elnéptelenedett földön svédek és dánok, finnek és németek, hollandok és skótok, oroszok és lengyelek telepedtek le, és ezek utódai vagyunk mi, mai észtek.

Ezért áll az észtek nagyon különböző egyedekből, és ezért nincs egyetlen meghatározó szem- vagy hajszíne, fejformája vagy arcberendezkedése. Az egyik embernek barna a szeme, a másiknak kék, szürke vagy zöld, vannak világos bőrűek és magasak, vannak sötét bőrűek és alacsonyok. Vannak lassúak és hidegek, és vannak türelmetlenek, sőt lobbanékonyak.

Ahogy az észtekben sokféle beütést találunk, ugyanúgy különbözik az egyének gondolkodásmódja és véleménye, ezért alapítanak olyan szenvedélyesen annyi pártot, társaságot és egyesületet, amelyek mind egymással vetélkednek.

Van azonban az észteknek egy szembeűnő tulajdonságuk – a honvág. A honvág állandó témája a költészetnek és a népdaloknak, az irodalomnak és az újságírásnak. Lehetséges, hogy ezt a XX. század nagy történelmi megrázkódtatásai is fölerősítették – nevezetesen a szibériai fogolytáborok és a német menekülttáborok –, ám az okok mélyebben gyökereznek, valahol ott, ahol az észtek ember még csak idegen földre, a távoli Északra vetődött skót katona, dán tengerész vagy svéd telepes volt, aki a homály óráiban visszavágyott távoli hazájába. Attól kezdve azonban, hogy feledésbe merült az anyanyelv, és helyét az észtek nyelv foglalta el, elfelejtődött a haza vezető út. Ezért az elvesztett otthon témája az egész észtek kultúráján végigvonul.

A másik, az észteket egyesítő tulajdonság a tudomány és a technika tisztelete. Az észtek ember azt akarja, hogy mindenre legyen tudományos bizonyítéka, máskülönben nem hisz. Az észtek egyfelől bármilyen újítást hamar elfogadnak, másfelől csaknem lehetetlen egy új találmányra rábeszélni őket, ha nincsenek róla tudományosan meggyőződések. Az észtekben többnyire a konzervatív szellem viaskodik a kalandvággyal. Pontosan úgy, ahogy az észtek tájban a tél a nyárral. Egyszer az egyik győz, másszor a másik.

A harmadik, az észteket egyesítő tulajdonság a tréfa, a gúny, az irónia, az ön-irónia. Az észtek humor feketébb, mint az angol, zömmel akasztófahumor. Az észtek ember állandó honvágja és érzékeny szíve elől az irónia mögé menekül. Az észteknek nemzedékeken át egyedül kellett az életben helyt állniuk, ez pedig megtanította őket arra, hogy mindig ütőképesek legyenek, a legreménytelenebb körülmények közt is.

Egyébként az észteket a remény is egyesíti. Azt remélik, hogy hazajutnak, jóllehet a hazajutás minden észtek számára mást és mást jelent.

(Róma, 2000)

Eredeti cím és forrás: *Eestlase kolm omadust* (Pildi ilu rikkumise paratamatus, EKSA, 2017).

Nyugati tenger, Keleti tenger

Aki tengeri úton érkezik Finnország vagy Svédország felől Tallinnba, jól tudja, hogyan emelkedik ki a tengerből az európai szárazföld, mert Északról jövet valóban ez a kontinentális Európa partja.

A parttal együtt a tenger fölé magasodik a város. Nem Visby, nem Lübeck, nem Husum, nem Danzig, azaz Gdansk, hanem egy város, melynek tornyai láttán nehéz elhinni, hogy ez már régóta nem Reval, hanem Tallinn, amely alig huszonhat évvel ezelőtt még megszállt város volt, és amelyet *A történelem szépsége* című regényemben így jellemeztem:

„Hol másutt nő még annyi félelmetes gaz, és hol van annyi átkozott gyermek-láncfű, mint épp a térképről leradírozott országokban a Balti-tenger és a Duna között?

A gaz és a gyermekláncfű áttör az útburkolaton és a lépcsőfokok repedésein, a sírok valósággal beroskadnak a súlyuk alatt, a gyom ott burjánzik az ereszcsoatornában és a tetőcserepek között. A tetők beáznak, macskák és csavargók hugyozzák tele a lépcsőházakat, a többnyelvű szomorúságon átüt, és messzire ellát a Balti tengeren egy-egy templomtorony. A város olyan, mint egy kísértet, vagy mint a holtak szigete...”

Az erdős és köves partokon naponta kétszer katonák bukkannak fel, meghatározott időben, vérebeikkel és fegyveresen. Merthogy rendnek kell lennie. *Tak polozseno. Ordnung muss sein.*

Ma mindez úgy hangzik, mint valami régi mese. Azok közül, akik véletlenül elolvassák ezt az írásomat, akkoriban sokan még nem is éltek, vagy olyan kicsik voltak, hogy nem emlékeznek semmire.

Nem is írnék most erről, ha tudnám, hogy emlékeznek!

De hogy az elejéről kezdjem, bevezetőül el kell mondanom, hogy 1940 és 1991 között a Nyugatról érkező utazó észre sem vette, hogyan emelkedik ki a tengerből egy darab megszállt Európa. Ezt emlékezetünkbe idézve nem szabad elfelejtenünk, hogy a földet Nyugat felől a tenger határolja, amit mi magától értetődően Nyugati tengernek hívunk, holott Keleti tenger a neve. És hogy csupán Keletről nézve látjuk a Nyugati tengert.

Magam is megtapasztalhattam, hogyan emelkedik ki a tengerből a kontinentális Európa, ezért beszélek róla. 1979-ben jártam életemben először Svédországban, és láttam saját szememmel a vasfüggönyt, amely nem volt sem politikai terminus technikus, sem költői kép, hanem valóság: szovjet hadihajók sora, melyek szürke, pontozott vonalként állták el és vágták ketté a tengert. Az észtek ennek a szürke, pontozott vonalnak az átlépését nevezték a szó valódi értelmében a másik világba történő kiutazásnak és a másik világból való megérkezésnek.

Ideje földéznem azt is, hogy abban az időben a nyugatra utazás előtt vér-vizsgálatra kellett mennünk és orvosi bizonyítványokat beszerezni. Nyomtatványokat kellett kitöltenünk. Egy semmi kis utazás mindjárt valami mássá alakult át. A Keleti tenger partjáról a vasfüggönyön át utaztak az emberek a Nyugati tenger partjára. És ugyanígy tértek vissza a vasfüggönyön át a Keleti tenger partjára. Haza.

Abban az évben ragyogó nyári nap fogadott otthon Vormsi szigetén, a rälby-i parton, a brezsnyevi birodalom vérebekekkel őrzött nyugati határán, ahol tilos volt a tengerben megfürdeni. De mi azért rendszeresen úsztunk. A katonák általában szemet hunytak az ilyesmi felett.

Csakhogy azon a napon ismeretlen okból két ideges, fegyveres határőr jelent meg kutyájával a parton. Amikor meglátták a tengerben lubickoló nőt, vagyis engem, kieresztették a hangjukat és birodalmi nyelven ordították: „Sztój! Sztreljaty budu!” Vagyis: „Állj! Különben lövünk!”

Engem mindez mulattatott. Nem vettem komolyan a birodalmi parancsokat, úgy tettem, mintha meg sem hallottam volna.

Ki tudja, milyen drámával vagy tragédiával végződött volna ez a vakmerő kaland, ha szerencsémre aznap nem lett volna kint a parton az anyósom, egy az észet időkből itt felejtődött hölgy, aki látta Tallinn égését, és bent rekedt az égő ház pincéjében, aki látta az orosz katonákat és a deportálást végrehajtó trojkákat, és tudta, hogy hogyan végződhet egy-egy ilyen figyelmeztetés. Ennek a tudata örökre megmaradt az emlékezetében.

Ezért aztán kétségbeesetten kiabált és integetett, hogy azonnal jöjjenek ki a vízből. Azon a nyáron soha többé nem is ment ki a partra.

Ma mindez bizonyára úgy hangzik, mint az észet nép hajdanvolt meséinek egyike. Ha mindez nem velem történik meg, akkor számomra is olyan távoli volna, mint az ümerai csata vagy a nagy északi háború.

Annál is inkább, mivel évekkel később, ugyanazon a rälby-i tengerparton, a Keleti tengerben úszva és a nyílt víz irányába, helsinki, majd később stockholmi otthonom felé nézve világosan tudtam, hogy a tengeren túl, a Nyugati tenger mellett van az asztalom, ott vannak a könyveim, a papírjaim és ott lógnak a szekrényben a ruháim.

Megszámálhatatlanul sokszor indultam el este Stockholmból hajóval a Nyugati tengeren, és értem reggelre a Keleti tenger partján fekvő Tallinnba. És megfordítva. Attól függően, melyik partról indultam útnak.

Csakhogy aki elutazik, nem mindig ér célba.

Ezt régóta tudja minden tengert járó ember, és ezt az igazságot a tenger 1994 őszén mind a Nyugati, mind a Keleti tenger mellett élőknek jól érthetően tudtára adta. Tette ezt annak ellenére, hogy a XX. században jártunk, és úgy hittük, hogy az új generációs hajók halálbiztosak. Akkor láthattuk, hogyan süllyed el a hullámsírban egy óriási hajó, a technika csodája, úgy, ahogy a hajók minden időben elsüllyedtek.

A „sors” szó egyszerre minden tengerparti népet megérintett, és eszükbe juttatta, hogy víz nem csupán víz, hanem a négy elem egyike, amely fölött a XXI. század emberének sincs hatalma.

(Tallinn, Sirp, 2016)

Magyarázat: az észtek a Keleti (Balti) tengert nyugati tengernek (Läänemeri) hívják, merthogy tőlük nyugatra esik. A hajókatasztrófa utalás az Estonia komphajó 1994. szeptemberi elsüllyedése, amelynek közel ezer ember esett áldozatul.

Eredeti cím: Läänemeri kui Idameri

Cukrozott szörnyek és cingár angyalok

Az utóbbi időben egyre inkább izgat annak a kérdése, hogy miért lett a kultúrából, a művészetből és az irodalomból közömbös, valójában kellemetlen jelenség. Az elmúlt nyáron ismételten próbáltam kézbe venni századunk divatos íróinak könyveit, azokat, amelyek számomra nemrég még fontosak és kedvesek voltak, most viszont közönyösen és unottan tettem félre őket, mert egyszerre tűntek üresnek és ódivatúnak. Úgy éreztem, hogy ebben az évben és ezen a napon számomra ugyanolyan idegenek és közömbösek, mint az elmúlt századok szöveggyűjteményei.

Úgy látom, hogy a világban valami hirtelen megváltozott, és csak sejteni tudom, hogy ennek a változásnak az új évszázad és az új évezred az oka, amely maholnap bekövetkezik. Értelmetlen találgatnunk, mit hoz magával az új század, mert a jövő mindig azt hozza magával, amit senki sem tud előre megjósolni. Ha a századvég irodalmáról beszélünk, akkor elkerülhetetlen, hogy arról a nagy ellentétről is szó essék, amely az irodalommal és az íróval szemben támasztott várakozások és a között feszül, amit valójában nyújt az irodalom. És mégis ki kell mondanom, hogy az irodalommal szembeni elvárások is az író illúziói, csupa életidegen önbecsapás.

Ez így van mindenütt, függetlenül attól, hogy Keletről vagy Nyugatról, Északról vagy Délről essék szó. A világ könyvesboltjai zsúfolásig tele vannak könyvekkel, amelyek senkinek sem kellene, és amelyeket nem olvas senki.

Ezek a könyvek senkit sem érdekelnek, de nem is érdekelhetnek, mivel *l'art pour l'art* írták őket, rutinból születtek, egyetlen új üzenetet sem tartalmaznak a századvég változó világáról és emberéről, holott köztudomású, hogy a világban végbemenő valamennyi változás eredője az emberi szív, amely csupa titok. Tele van szörnyetegekkel és angyalokkal.

Ma, a század és az évezred végén, az irodalom egyszerre megvénült, kiürült, következésképpen eljárt felette az idő, ahogyan az előző évszázadok divatos könyvei és olvasmányai felett. Ha a művészet nem tudja kifejezni azokat a mély

és visszafordíthatatlan változásokat, amelyek először az emberi szívekben, majd a világban mennek végbe, akkor menthetetlenül kihullik az időből, és valójában nem köt le senkit.

Dőreség azt hinnünk, hogy az emberek kultúrszomja az, ami olvasásra sarkallja őket. A kultúrszomj csupán udvarias ürügy, amelynek örve alatt az ember belopakodhat az idegen, szörnyekkel és angyalokkal teli világokba, és ott titokban körülnézhet.

Ha a szörnyek cingárok, az angyalok pedig nem jelentenek fenyegetést és nincs bűverejük, akkor az emberek irántuk tanúsított érdeklődése megszűnik, és a lapok máris a nép kulturális érdeklődésének hanyatlásáról cikkeznek.

De hogyan is kötne le bárkit az az irodalom, amely az 1950-es, 60-as, 70-es és 80-as évek gondolat- és érzésvilágát közvetíti, azt, amely mára elavult és életidegen, amikor a 90-es évek embere csak a mának él, kiszakadt a múltból, és nem tudja, hogy mit hoz a holnap, és lesz-e holnap egyáltalán. Akinek nincs sem múltja, sem jövője, aki üres levél, amelyen még bármilyen üzenet megjelenhet.

A ma emberében van valami kísérteties, amit nem könnyű megérteni, a ma embere önmagában lebeg és önmagán kívül nincs szüksége senkire. Szegény, ódivatú íróink ezen közben még mindig egy valamikori, elmúlt világról locsognak, és olyan érzelmeket tolmácsolnak, amilyeneket ma már senki sem érez, olyan szenvedésekkel házalnak, amelyek már senkire nem hatnak és senkit nem érdekelnek.

A szépség időben és térben gyakran változtat helyet, így soha nem lehetünk biztosak benne, hogy még mindig ott van, ahol az imént láttuk. Ezért olyan változó a különböző századok emberének szépségideálja.

Valószínűleg olyan korban élünk, amelyben szüntelenül változik a szépségideál. A szépség ijesztő fénye szeméthegeyeket, metróalagutakat, vért és csontokat pásztáz. Az írók tolkodóan beszélnek férfiakra és nőkre, ecsetelik férfiak és nők viszonyát akkor, amikor a férfiak és a nők már androgénok szeretnének lenni.

Természetesen vannak írók, akik megértik és közvetítik az új idők szavát, csak hogy az ő hangjuk még nem hallatszik ki az általános hangzavarból, műveik elsüllyednek és elvesznek a hatalmas könyvtengerben, maga alá temeti őket a lavina, és nem találják meg címzettjeiket. Az írók nagyobbik része olyan, mint az az öreg tábornok, akinek beszédet kell mondania az elnök temetésén, de elveszti a hallókészülékét, és mialatt keresi, a koporsót már el is vitték. Mi ebből a tanulság? Ha nincs füled a hallásra, nem tudsz beszélni sem.

Túlzott naivság volna persze az irodalom mint művészeti ág hanyatlásáról beszélni csak azért, mert az irodalom szerepét részben átvette a képregény, a tévé és a videó. Újólág le kell szögezmem, hogy a valóságban nincs egyetemes Irodalom, ahogy nincs egyetemes Olvasó sem. Csak emberek vannak, akik különféle világok részei, vagyis, ha szókimondó akarok lenni – vannak egyszerű és vannak vajt fülű olvasók. A csiszolatlan olvasó erős hígítás és cukrozás nélkül nem szenvedheti az emberi szívben jelen levő angyalokat és szörnyeket, az ő

műfaja tehát a cukrozott szörnyek és a cingár angyalok világa, vagyis a női regényeké és a rémregényeké.

A művészet összes válfaját egyébként sem szabad mindenkinek egyforma dózisban adagolni. Úgy tűnik, a demokrácia megvényt és kiüresedett, úgy tűnik, hogy előbb vagy utóbb megszűnik a tömegek hatalma; a felvilágosodás századának eszmerendszeréből az emberiség mindent kiszipolyozott, amit ki lehetett szipolyozni, és most már kénytelen azt a szemétdombra vetni. A társadalom egyes rétegeit ismét szakadékok választják el egymástól, és minden rétegnek más kell. Kinek a képregény és a videó, kinek a könyvek, a nyomtatott szöveg.

Félreértés ne essék, nem azért beszélek erről önök előtt, mintha mindez túlságosan elszomorítana. Ellenkezőleg, fölvidít, és bizonyára fölvidítja önöket is, mert megerősít bennünket abban, hogy az idő halad. Mindez várható volt, és most bekövetkezett. Az irodalom válsága arra utal egyértelműen és kegyetlenül, hogy századunk rövidesen a végéhez ér, végleg és visszavonhatatlanul, és kihajít mindent, ami kiüresedett. És soha többé nem támasztja fel, ezzel szemben minden változást befogad, ami az emberben és a világban végbemegy.

És mert a századvég kísérteties embertípusa sokak számára ma még idegen és hiteltelen, hadd tegyem föl önöknek a kérdést: érthetőbbek és hitelesebbek voltak-e azok, akik bonyolult fűzőkbe kényszerítették és bársonyba burkolták a testüket, akik tucatszám szültek gyereket, és képesek voltak egy egész malacot fölfalni egyetlen este? És miért volt könnyebb megérteni őket? Ők nem egy idegen, ellenszenves világból valók? Nem kellene inkább megkönnyebbülést éreznünk, amiért letűnt az a világ? Ahogy illúzió az is, hogy ismerjük őket és az őket körülvevő világot, hiszen csak az irodalomból ismerhetjük őket.

Némi vigasz gyanánt segítségül hívhatunk egy régi klisé, és újból elmondhatjuk, hogy az ember mindig is kiismerhetetlen marad társai számára, éljen bár akármelyik korban. Ha nem így volna, rég kivesztek volna a világból a művészetek. Hiszen az irodalom tudvalevőleg az emberi gondolkodásból és titokzatosságból táplálkozik, és csak olyan mértékben tud magával ragadni, amilyen mértékben föltárja előttünk titkait. Vagy megfordítva – amilyen mértékben a titkaiba beavat. Ha nincs titok, vége van a művészetnek is. S jóllehet az ember szenvedélyes hévvel igyekszik e titkokat megfejteni, leleplezni a művészetet, Istent pedig megtagadni, ez az igyekezete és reménye is titkainak és tudatos gondolkodásának a része. Lehetünk ellenérdekelt lények és próbálhatjuk a titkokat megfejteni, nem fog sikerülni, mert a titkok megfejtésének szenvedélye is egy a nagy titok az emberi talányok közül.

A titkok egyre-másra kicsúsznak a kezünk közül, állandóan helyet cserélnek, ebben az értelemben tehát a titkok a szépség rokonai. Nem is beszélhetünk a szépségről anélkül, hogy a titkokról szót ne ejtenénk, és megfordítva. Az ember lényét és a kor általános arculatát leginkább az ember önmagához fűződő viszonya befolyásolja. Nagyon sok függ attól, hogy fél-e a saját testétől, vagy pedig megveti, isteníti vagy szolgáljává teszi azt. A hús gyakran divatos. Az emberek tömörre és ruganyossá válnak, mint a káposztafejek, kolbással, sonkával,

gyerekekkel és állatokkal veszik körbe magukat. Vízet a forrásból isznak, tejet a tehén tőgyéből szopnak. Mihelyt nincs már hasznuk az állatokból és a gyerekekből, a tőgyekből és a forrásokból, egyszeriben egészen más embertípussal állunk szemben.

Így vagy úgy, de a hús mindig izgalomban tartotta az emberiséget. És az ilyen hosszan tartó izgalmat menthetetlenül követi az alapos csömör. Elkövetkezik a pillanat, amikor már nem ízlik a kolbász és a sonka, amikor a gyermekáldás ellen védekezni kezdenek, amikor nyűg lesz a hús.

A legszívesebben láthatatlanok lennének, persze azzal a feltétellel, hogy mások láthatók maradnak, és így könnyebben tudnak fölöttük uralkodni. Gondolkodásukat nem izgatják fölöslegesen sem a Draculák, sem más csodalények, a szellemek és az angyalok. Régebben a hús fölött akartak uralkodni, most sem akarnak se többet, se kevesebbet, mint korlátozott hatalmat a szellem fölött. Ez a század a „hús” szót a „hatalom” szóval helyettesíti. Híres regényének Milan Kundera *A lét elviselhetetlen könnyűsége* címet adta. Az „elviselhetetlen” szó mára már sokszorosan elavult. Ma a lét könnyűsége már tökéletesen elviselhető, sőt egyenesen szirupos.

Végül is mindezen nevetethünk ahelyett, hogy sírnánk. Végül is megtehetjük, hogy nem félünk a holnaptól, mert él bennünk a remény, hogy a holnapi nap be sem köszönt. Ha pedig beköszönt, akkor másképp. Nem úgy, mint gondolnánk.

Azzal is számolnunk kell, hogy annak az embernek, aki hozzászózott a számítógéphez, tökéletesen természetes, hogy bármikor kikapcsolhatja a partnerét. A kikapcsolható partner pedig egészen újszerű viszonyt teremt a halállal. A halál technikai procedúrává vált, amelynek a neve ettől fogva kikapcsolás, közjáték, amelyre nem szükséges különösebb figyelmet fordítanunk.

Ezért a ma embere a gyilkosságnak sem kerít akkora feneket, amekkorát az előző évtizedek eszmerendszeréből táplálkozó írók kerítették neki. Halál nélkül éljük a világunkat. Majdnem úgy, mint a paradicsomban. Vagy mint a pokolban. Ahogy tetszik!

Ehhez még annyit kell hozzátennem, hogy a nyelv, amelyen írok, az észt. Aki pedig megkérdezi tőlem, milyen érzés egy ilyen kis nép nyelvén írni, mindig I. B. Singer szavaival válaszolok: „Szeretek a lélekről írni, és semmi más nem tükrözi úgy a lelkek lényegét, mint egy kihalt nyelv. . . Biztos vagyok benne, hogy egy nap minden halott föltámad, és az első kérdésük ez lesz: olvashatók-e egy új könyvet egy kihalófélben levő nyelven?”

(Előadás a schwalenbergi irodalmi szemináriumon, megjelent: Akadeemia, nr. 2., 1994.)

Eredeti cím és forrás: *Suhkrustatud koletised ja lahjendatud inglid* (Pildi ilu rikkumise paramatus, EKSA, 2017).

Jávorszky Béla fordításai